

En svårlöst ekvation

Kvinnor i ordningspolistjänst i det sena 1950-talets Stockholm

JOHANNA DAHLGREN är fil.mag. och doktorand i historia vid institutionen för historiska studier, Umeå universitet, samt vid Genusforskarsholan. Hennes avhandling behandlar kvinnors inträde i polisyrket under 1900-talet.

Slutligen må beträffande tjänstgöringens art och förläggning framhållas att, därest samtliga tjänster i princip skola vara öppna för båda könen med fri konkurrens på lika villkor om befordran, det icke minst med hänsyn till den manliga personalens reaktion torde vara av vikt att de kvinnliga polismännen – fränsett de speciella uppgifter för vilka de på grund av sitt kön anses mera lämpade och under hänsynstagande till de uppdrag, från vilka de av fysiska skäl lämpligen böra befrias – ej i övrigt enbart på grund av sitt kön snabbare än männen erhålla sådan tjänstgöring, som i jämförelse med fotpatrullering o.d. vanligen anses mera meriterande, t.ex. utredningstjänst, eller mera lockande på grund av att den är mindre fysiskt ansträngande, t.ex. stations-tjänst. Tjänstgöringen bör sålunda såsom förut framhållits i princip vara lika för manliga och kvinnliga polismän.¹

den 20 januari 1958 hade fjorton kvinnor börjat sin tjänstgöring som patrullerande ordningspoliser i Klaradistriktet i Stockholm. Det var poliskammaren i Stockholm som annonserat efter kvinnliga polisaspiranter till försöksverksamheten, som den kallades.² Kvinnor inom polisväsendet var vid 1950-talets slut ingen ny företeelse, men verksamheten orsakade en del debatt.³ Frågan om kvinnliga poliser utreddes i den statliga utredningen Socialpolis och kvinnlig polis, ur vilken citatet ovan är hämtat. Den lokala fackföreningen Kamraterna, förening för Stockholms polismän, började dels arbeta för att få kvinnorna utplacerade på olika distrikt och dels för att de skulle omplaceras till kriminalavdelningen.⁴ Trots att de ansåg att kriminalavdelningen var kvinnornas rätta hemvist, ville de förhindra att kvinnorna placerades där med lättare tjänstgöring tidigare i karriären än manliga kollegor. Här avsåg de utredningsarbete som en polis kunde befordras till efter flera års patrullerings-

tjänst. Däremot kunde kvinnor ha tjänster med speciella uppgifter som riktades mot kvinnor och barn på olika sätt. I början av 1960-talet omplacerades också de kvinnliga poliserna och tilldelades särskilda uppgifter. De skulle även tjänstgöra civilt och inte arbeta natt.⁵

Den maskulint präglade patrulleringstjänsten på stadens gator var således fram till 1958 förbehållet män. När kvinnliga ordningspoliser i uniform började röra sig i det offentliga gaturummet blev detta ett brott mot den manliga normen. I den här artikeln ska jag studera hur den statliga utredningen och två av polisens fackföreningar resonerade kring frågan om kvinnliga ordningspoliser. Fackföreningarna är den redan nämnda Kamraterna, samt Svenska polisförbundet vilken organiserade poliser i hela landet.

LIKSTÄLLIGHET OCH "NATURLIGHET"

Det fanns enligt utredningens uppfattning inte några principiella skillnader mellan mäns och kvinnors arbetsuppgifter. Kvinnor kunde arbeta under samma villkor och anlitas i samma utsträckning som män, framför allt inom kriminalpolisen men även i patrulleringstjänst. De kunde även utföra utredningsarbete inom ordningspolisen. Att kvinnors svagare fysik hindrade dem från att utöva patrulleringstjänst fanns det inga belägg för.⁶

Kamraterna och Svenska polisförbundet framhöll i likhet med utredningen likställdhetsprincipen som lovvärd. I samband med annonseringen efter kvinnliga polisaspiranter hävdades av signaturen G.A.F. i *Polistidningen* att polisen, som enda yrkesgrupp, alltid hävdade och fått gehör för likställdhetsprincipen. Polisförbundet var inte villigt att göra avsteg

från denna.⁷ Även Kamraterna ansåg att de måste hålla hårt på principen om lika lön, lika utbildning och lika tjänstgöring.⁸

Samtidigt som likställdhetsprincipen framhölls visar argumenteringen att principen var svår att efterleva i praktiken. Å ena sidan fanns det enligt utredningen i princip inte några skillnader i arbetsuppgifter mellan män och kvinnor, åtminstone inte inom kriminalavdelningen. Å andra sidan tilldelades kvinnor i första hand ärenden som rörde kvinnor och barn. Eftersom personliga egenskaper, fallenhet och specialutbildning måste ligga till grund för vilka arbetsuppgifter en befattningshavare utförde, innebar detta enligt utredningen att "de kvinnliga befattningshavarna även framdeles i första hand komma att tilldelas ärenden, som rör kvinnor och barn, för vilka uppgifter de i allmänhet torde få anses vara särskilt lämpade".⁹ Resonemanget i den statliga utredningen visar tydligt den ambivalens som fanns om likställdheten mellan könen. I princip var män och kvinnor likställda, men i praktiken gjorde kvinnors förmodade könsspecifika egenskaper att de främst skulle utföra arbetsuppgifter som låg i linje med dessa.

Dubbeltydigheten kom även till uttryck i utredningens diskussion om kvinnor och ordningspolistjänst. Här betonade de att kvinnors förmodade bristande fysiska förmågor förvisso inte lade hinder i vägen för dem att utföra patrulleringstjänst, samtidigt som just "fysiken" användes av utredningen som argument mot kvinnor i patrulleringstjänst. För att kunna lösa sin huvudsakliga uppgift, att trygga allmän ordning och säkerhet, menade utredningen att polisen ibland måste uppträda i stramt organiserade förband. Fysisk styrka och uthållighet var då nödvändigt och det

kunde även förekomma våld. "Av naturliga skäl böra kvinnliga polismän i första hand icke tagas i anspråk för dylika uppgifter."¹⁰

Enligt Kamraterna var patrullerings-tjänstens karaktär sådan att den inte lämpade sig för kvinnor. Därför borde kvinnor inte anställas på samma grunder som män. I det mer socialt betonade polisarbetet kunde kvinnor däremot göra ett bättre jobb än männen:

Den tidigare använda formen för anställning av kvinnor som polismän för speciella uppgifter inom kriminalpolisen är riktig och borde eventuellt utökas. Vad därutöver är, är av ondo.¹¹

Ställningstagandena avspeglar en tydlig ambivalens i hur frågan om kvinnliga ordningspoliser skulle hanteras. I princip skulle kvinnor utföra samma arbete som männen men i praktiken i första hand utföra speciella arbetsuppgifter. Eftersom kvinnors egenskaper och svagare fysik gjorde att de borde tilldelas vissa uppgifter och undandras andra, blev det problematiskt att få ihop ekvationen kvinnor och ordningspolistjänst. Kvinnors närvaro i ordningspolisarbetet utgjorde ett brott mot både den manliga normen och mot normen för vad som passade sig för kvinnor.

*En skämtteckning hämtad ur Svenska polisförbundets tidning Polistidningen.
Källa: Polistidningen, nr 11 1957.*

Under 1950-talet rådde högkonjunktur i Sverige och behovet av arbetskraft, även kvinnlig sådan, var stort. Enligt Yvonne Hirdman dominerade ett husmoderskontrakt enligt vilket kvinnor tilldelades det övergripande ansvaret för hem och familj.¹² Christina Florin och Bengt Nilsson menar att hemmafrun både var ideal och verklighet. De flesta gifta kvinnor var hemmafruar under slutet av 1940- och hela 1950-talet. Antalet gifta kvinnor på arbetsmarknaden började dock öka på 1950-talet men framförallt under de två efterföljande decennierna.¹³ Trots den dominerande uppfattningen att kvinnor hade huvudansvaret för hem och familj fanns det behov av kvinnor inom exempelvis service och omsorg.¹⁴ Bristen på arbetskraft, främst under 1960-talet, ledde dels till en ökning av arbetskraftsinvandringen och dels till att kvinnors lönearbete ökade. Det innebar att nya grupper kom in på arbetsmarknaden samtidigt som arbetsdelningen cementerades.¹⁵

Uppfattningarna om kvinnans lämplighet för vissa uppgifter går längre tillbaka i tiden. Under 1900-talets första decennier anammade stora delar av kvinnörelsen en moderlighetsideologi. Ulla Manns menar att Fredrika Bremerförbundet, i likhet med Ellen Key, från början av 1900-talet såg skillnaderna mellan könen som biologiskt förankrade. Könen kompletterade varandra och kvinnans olikhet ansågs vara till kvinnors fördel. Olikheten kunde tillföra samhället något gott och därför måste kvinnors inflytande öka. Även i folkhemsbygget var kvinnans uppgift att verka som mor och samhällsmoder. Det var först på 1960-talet som debatten om ojämlikheten mellan könen kom igång, både inom Fredrika Bremerförbundet och i samhället.¹⁶

Tankarna om att kvinnliga poliser

lämpade sig bäst för att ha hand om kvinnor och barn låg både i linje med husmoderskontraktet och med tankarna om könnens komplementaritet. Det kan tyckas märkligt att kvinnor i 1950-talets tidsanda av hemmafruideal sattes in i patrulleringstjänst som var maskulint kodat. Men behovet av personal var dock stort även inom polisen. Enligt Kamraterna var det emellertid en dålig lösning på polisens rekryteringsproblem att anställa kvinnor och ett sätt för myndigheterna att slippa höja lönerna.¹⁷ De menade att försöksverksamheten med kvinnliga ordningspoliser aldrig skulle ha genomförts om myndigheterna vidtagit åtgärder i god tid för att rekrytera personal.¹⁸

MÄNNENS INTRESSEN I FRÄMSTA RUMMET

I början av den här artikeln hävdade jag att Kamraterna arbetade för att få bort kvinnorna från ordningspolisarbetet och omplacerade till kriminalavdelningen med särskilda arbetsuppgifter, vilket också skedde. Samtidigt kunde en omplacering av kvinnor till kriminalavdelningen innebära att de befordrades snabbare än manliga kollegor. Kvinnliga ordningspoliser befordrades gå före männen i befordran genom att de omplacerades till kriminalavdelningen, eftersom de i egenskap av kvinnor inte lämpade sig för patrulleringstjänst. För att förhindra snabbare befordran, men ändå göra det möjligt att omplacera kvinnor, tilldelades de särskilda uppgifter inom kriminalpolisen som innebar att de inte kunde konkurrera med männen.

Enligt utredningen kunde tjänstgöringen i princip vara lika för båda könen – så länge det inte innebar att männen

blev förfördelade.¹⁹ Den statliga utredningens förslag var enligt Svenska polisförbundet mer att betrakta som allmänna riktlinjer för anställandet av kvinnor i ordningspolistjänst. Likställighet och fri konkurrens var viktiga principer, men de måste beaktas på ett realistiskt sätt. Manliga poliser befarade att arbetets tyngre bitar skulle falla på dem i större utsträckning. Åtgärder som överförde de tyngre arbetsuppgifterna på männen borde enligt polisförbundet inte vidtas då det redan var svårt att rekrytera personal.²⁰

Om män och kvinnor hade samma lön men männen utförde det tyngre arbetet, innebar det enligt polisförbundet att manliga poliser var underbetalda. Kvinnorna måste därför gå den vanliga vägen till avancemang och vidareutbildning.²¹ Flera av Kamraternas styrelsemedlemmar menade att kvinnorna precis som männen måste patrullera i sex till tio år innan de kunde få lättare tjänstgöring. Principen om lika lön, lika utbildning och lika tjänstgöring måste därför efterlevas. Annars kunde de kvinnliga ordningspoliserna få lättare tjänstgöring före sina manliga kollegor.²²

Polisyret kunde alltså te sig mindre lockande för presumtiva polisaspiranter om de mer betungande uppgifterna tillföll männen. Anställandet av kvinnor kunde dessutom inverka negativt på rekryteringen. Kanske fanns även farhågor att alltför många kvinnor i ordningspolistjänst kunde sänka yrkets status. Utredningen och de båda fackföreningarna ansåg samtidigt att kvinnor borde anställas på samma grunder som männen. Om så inte blev fallet skulle männen missgynnas genom att kvinnorna befordrades snabbare. Det var männens intressen som sattes i första rummet.

Fackförbunden och den statliga utred-

ningen var ingalunda unika i sina åsikter eller strävanden. Kvinnor som kommit in på andra yrkesområden som innehafts av män har på olika sätt utgjort ett hot mot män. Ylwa Waldemarson har visat att kvinnliga telegrafister i det statliga telegrafverket särbehandlades gällande befordringsmöjligheter och lönesättning i början av 1900-talet. Kvinnors enda möjlighet till befordran var att bli föreståndare för mindre telegrafstationer, medan de större stationerna sköttes av manliga kommissarier och assistenter. Kvinnors lägre löner motiverades med att de inte hade samma försörjningsbörd som män.²³ Kvinnors närvaro i postverket utmanade föreställningar om kvinnlighet, vilket Britta Lundgren visat i sin avhandling. Runt förra sekelskiftet fanns behov av kvinnor som billig arbetskraft, men kvinnorna utgjorde ett hot mot männens befordringsmöjligheter och mot yrkets status. Precis som inom polisen fanns det inom postverket rädsla för att kvinnorna skulle få de mer eftersträvarvärda tjänsterna.²⁴

Kvinnors möjligheter på arbetsmarknaden reglerades även av staten. Genom den så kallade behörighetslagen fick kvinnor tillträde till högre statliga tjänster 1925. I lagen gjordes dock vissa undantag och ett av dessa gällde polisen. Kvinnor fick enligt lagen bara ha särskilda uppgifter inom polisen, inte sådana som innebar upprätthållande av ordning. Inskränkningarna i lagen togs bort 1949.²⁵

Mönstret känns igen inom polisen på 1950-talet och vi kan även dra paralleller till dagens situation där kvinnors lämplighet för yrken inom exempelvis brandkåren eller militären ifrågasätts. Här handlar det ofta om kvinnors förmodat svagare fysik. Samtidigt finns en strävan efter att vara politiskt korrekt och hävda

att män och kvinnor ska ha samma möjligheter. Utifrån exemplet kvinnliga ordningspoliser, tillbakablickarna till seklets början och parallellen till nutiden, kan vi se hur de två bärande logikerna i genusordningen verkar. Könen hålls isär och därmed upprätthålls hierarkin, där mannen är normen, mellan män och kvinnor.²⁶

För att återgå till polisen och 1950-talets Stockholm, så var en polis en man, normen, som kvinnor inte kunde anpassas till i egenskap av kvinnor. Genom att synas i det offentliga gaturummet i uniform bröt kvinnorna mot polisyrkets maskulina karaktär och mot den manliga normen. Kvinnliga ordningspoliser bröt också mot normen för kvinnligheten som den föreskrevs enligt husmoderskontraktet. Samtidigt fanns det behov av kvinnligheten på vissa områden i polisarbetet. Kvinnliga ordningspoliser bröt således mot normer på flera sätt och frågan om likställigheten blev därför något av en svårlöst ekvation.

NOTER

- ¹ *SOU 1958:34*, s. 83.
- ² *Polistidningen*, nr 9 1957, s. 151. *Polistidningen*, nr 3 1958, s. 39. Klaradistriktet (fjärde vakt-distriktet) låg i Stockholms centrum.
- ³ 1908 anställdes tre kvinnliga polisbiträden, sedermera kallade polissystrar, i Stockholm. Deras arbetsuppgifter rörde kvinnor och barn på olika sätt. Polissystrarna var utbildade sjuk-sköterskor och/eller hade någon form av social utbildning. På grund av behörighetslagen fick kvinnor tillträde till polisskolan först 1945 då en polissysterkurs anordnades. 1949 fick kvinnor i likhet med män tillträde till polisskolans konstapelklass. Polissystemtiteln togs bort 1954 då ett nytt lönereglemente trädde i kraft.
- ⁴ Kamraterna organiserade poliser i Stockholm och de kvinnliga ordningspoliserna anslöts hit.
- ⁵ Detta kommer att utredas närmare i min kommande avhandling.

⁶ *SOU 1958:34*, s. 78ff.

⁷ *Polistidningen*, nr 11 1957, s. 187.

⁸ Kamraternas yttrande till polisverksamhetsutredningen genom Sture Wester, sekreterare. 31 juni 1958. "Några synpunkter och förslag till åtgärder för ökad effektivisering av polisverksamheten i Stockholm", s. 10.

⁹ *SOU 1958:34*, s. 78f. Citat, s. 79.

¹⁰ *Ibid*, s. 84.

¹¹ Kamraternas yttrande till polisverksamhetsutredningen genom Sture Wester, sekreterare. 31 juni 1958. "Några synpunkter och förslag till åtgärder för ökad effektivisering av polisverksamheten i Stockholm", s. 10.

¹² Hirdman, 1990, s. 87f.

¹³ Florin, Nilsson, s. 37, 39.

¹⁴ Wikander, s. 46.

¹⁵ de los Reyes, s. 30, 34, 37f.

¹⁶ Manns, s. 233f, 248f.

¹⁷ Kamraterna. Protokoll. Representantskapssammanträde 18/4 1957, s. 118.

¹⁸ Kamraternas yttrande till polisverksamhetsutredningen genom Sture Wester, sekreterare. 31 juni 1958. "Några synpunkter och förslag till åtgärder för ökad effektivisering av polisverksamheten i Stockholm", s. 10.

¹⁹ *SOU 1958:34*, s. 83.

²⁰ *Polistidningen*, nr 4 1959, s. 46.

²¹ *Polistidningen*, nr 11 1957, s. 187.

²² Kamraterna. Protokoll. Styrelsesammanträde 10/4 1957, s. 103. Representantskapssammanträde 18/4 1957, s. 117f.

²³ Waldemarson, s. 170f.

²⁴ Lundgren, s. 85f.

²⁵ Markusson Winkvist, s. 44, 47, 54, 78.

²⁶ Hirdman, 1988, s. 51.

KÄLLOR

- Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum (TAM-Arkiv)
 Kamraterna, förening för Stockholms polismäns arkiv:
 Protokoll 1957.
 Svenska polisförbundets arkiv:
Polistidningen 1957–1959.
- Riksarkivet
 YK 1775. Polisverksamhetsutredningen 1956. Vol. 10. Kamraternas yttrande till polisverksamhetsutredningen genom Sture Wester, sekreterare.

31 juni 1958. "Några synpunkter och förslag till åtgärder för ökad effektivisering av polisverksamheten i Stockholm."

Offentligt tryck

SOU 1958:34 Socialpolis och kvinnlig polis. Stockholm 1958.

Litteratur

Florin, Christina & Nilsson, Bengt, 2000. "Något som liknar en oblodig revolution..." *Jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*. Umeå: Umeå universitet.

Hirdman, Yvonne, 1988. "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3.

Hirdman, Yvonne, 1990. "Genussystemet." I: *SOU 1990: 44*. Stockholm.

Lundgren, Britta, 1990. *Allmänhetens tjänare. Kvinnlighet och yrkeskultur i det svenska postverket*. Stockholm: Carlssons.

Manns, Ulla, 1997. *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*. Stockholm: Symposion.

Markusson Winkvist, Hanna, 2003. *Som isolerade öar. De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*. Stockholm: Symposion.

de los Reyes, Paulina, 2000. "Folkhemmet's para-

doxer. Genus och etnicitet i den svenska modellen." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2.

Waldemarson, Ylwa, 1996. "Kön, klass och statens finanser – en historia om statligt arbetsgivar- och statsanställda kvinnor 1870–1925." I: Kvarnström, Lasse; Waldemarson, Ylwa & Åmark, Klas, *I statens tjänst. Statlig arbetsgivarpolitik och fackliga strategier 1870–1930*. Lund: Arkiv.

Wikander, Ulla, 1996 (5 uppl.). *Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet. En historisk essä*. Uppsala: Department of Economic History.

SUMMARY

*A Difficult Equation to Solve
Women as patrolling officers in Stockholm
in the late 1950's*

In this article I have studied the view on the first female police who started patrolling the streets of Stockholm in 1958. Women in uniform, visible in public, were controversial because of the masculine character of police work. Women were considered to be more suited for handling cases involving women and children than patrolling the streets.